

Geen vergelding, maar verzoening

Ook in de kunst is verzoening een terugkerend thema, zoals op 'De verloren zoon' (1922) van Giorgio de Chirico.

De Maand van de Filosofie, die morgen begint, staat in het teken van verzoening. Filosoof en socioloog Bas van Stokkom over de beperkte aandacht voor verzoening in het recht. „Ons systeem is nu vooral nog gericht op vergelding.”

Peter Henk Steenhuis TROUW, 30 maart 2009

’Chimpansees kussen elkaar en makaken verzoenen zich door elkaar te omhelzen’. Wie op de site van de Maand van de Filosofie iets meer over het thema van dit jaar, ’verzoening’, te weten wil komen, stuit onmiddellijk op dit citaat.

Waarom beginnen met een chimpansee? Staan er debatten over de verzoeningsrituelen van de zwarte mensaap op het programma? Of moet de tekst laten zien dat apen van nature tot iets in staat zijn waar wij redelijke wezens de grootste moeite mee hebben?

Gezien het vervolg van de tekst waarschijnlijk het laatste. „Of het nu om een machtsstrijd onder ambitieuze mannetjesapen gaat, een stukgelopen huwelijk of de verwerking van een misdrijf, na een ingrijpend conflict gaat iedereen op zoek naar een manier om het leven weer voort te kunnen zetten.”

Op zoek naar een manier het leven na een misdrijf voort te zetten – dat hoeft niets met verzoening te maken te hebben. In Nederland vindt het voorbeeld van de chimpansees weinig navolging, wij zijn gewend bij misdrijven de rechter in te schakelen.

„Ons rechtssysteem is van oudsher gebaseerd op een vergeldingsfilosofie” zegt de filosoof en socioloog Bas van Stokkom. „Zeggen wij dat het recht zijn beloop moet hebben, dan bedoelen we daar drie zaken mee: waarheidsvinding, schuldbepaling, strafoplegging. Straffen komt bij ons neer op het opzettelijk leed toevoegen aan de dader, wat wij zien als verdiend loon. Voor deze filosofie zijn goedmaken en repareren van gering belang, laat staan vergeven en verzoenen.”

Dat neemt niet weg dat er volgens Van Stokkom wereldwijd steeds meer aandacht is ontstaan voor goedmaken. „Mede door de herwaardering van de belangen van het slachtoffer heeft Restorative Justice aan invloed gewonnen, wat kan worden aangeduid als een herstelrechtelijke beweging. Daarin wordt gestreefd naar het herstel van verhoudingen tussen dader en slachtoffer. Zij zouden zelf moeten bijdragen aan het oplossen van een conflict. Het gaat daarbij vaak om slachtoffer-dader-confrontaties waarin het slachtoffer de dader duidelijk maakt wat de gevolgen zijn van het misdrijf. De dader biedt zijn verontschuldigingen aan en spreekt met het slachtoffer af welke compensatie hij kan bieden.

„Binnen dit rechtssysteem is vergelding dus ondergeschikt aan genoegdoening. En die genoegdoening kan soms leiden tot verzoening, en in een enkel geval zelfs tot vergeving.”

Deze begrippen worden vaak in één adem genoemd.

„Klopt. Vergeving en verzoening kunnen als varianten van barmhartigheid worden gezien. Toch verschillen ze sterk van elkaar. Verzoening is erop gericht partijen na een conflict bij elkaar te brengen. Na die toenadering weet men elkaar weer te verdragen, of de partijen werken weer met elkaar samen.

„Vergeving is geen proces tussen voormalige vijanden of een herstel van verstoorde verhoudingen, maar komt voort uit één partij, namelijk het slachtoffer. Vergeving betekent dat het slachtoffer afziet van wraakgevoelens. Dit betekent niet dat de dader van schuld is ontlast, geen straf meer verdient, of zijn straf niet hoeft uit te zitten. Vergeving komt er alleen op neer dat je de dader geen rancuneuze gevoelens meer nadraagt, een soort gift dus waartoe je ook niet verplicht bent. Dat kan voor het slachtoffer de aanzet zijn om minder in wrok om te kijken en het leven meer op de toekomst te richten.

„Omdat vergeving een innerlijk proces is, is het opmerkelijk om in de publieke sfeer mensen te bewegen om anderen vergeving te schenken, zoals bisschop Tutu heeft gedaan. No Future without Forgiveness is de beroemde oproep van Tutu in de tijd dat hij de Zuid-Afrikaanse Waarheids- en Verzoeningscommissie leidde. Dat is nog altijd het meest tot de verbeelding sprekende voorbeeld van de internationale herstelrechtelijke beweging.

„Tutu’s oproep past binnen de Ubuntu-filosofie, die draait om toewijding en relaties van mensen onderling: wat er ook gebeurt, wij blijven leden van dezelfde gemeenschap, en weten dat we altijd weer met elkaar verder moeten. Of zoals Tutu zelf deze filosofie eens heeft omschreven: ‘Iemand met Ubuntu staat open voor en is toegankelijk voor anderen, wijdt zich aan anderen, en krimpt ineen wanneer anderen worden vernederd of wanneer anderen worden gemarteld of onderdrukt.’”

In het Westen is de oproep van Tutu destijds met verbijstering aangehoord.

„Ja. Velen vonden het zelfs een gênante uitspraak waarmee de aartsbisschop leed zou stapelen op al veroorzaakt leed. Hoe kun je, zo kort nadat het geïnstitutionaliseerde kwaad verdreven is, oproepen tot

vergeving? Vooral het verlenen van amnestie aan evidente boosdoeners heeft tot veel onbegrip geleid. Die verbijstering past bij onze vergeldingsfilosofie – de schuldigen moeten worden bestraft.

„Toch zijn er situaties waarin vergelding bijna een luxegevoel is. Dat klinkt vreemd. Veel landen waarin een burgeroorlog heeft gewoed, zijn niet primair in de schuldvraag geïnteresseerd. Andere vragen zijn belangrijker. Eerst moet er brood op de plank komen, een democratie opgebouwd worden. Zie ook het Spanje van na dictator Franco. Ook slachtoffergroeperingen kijken uit naar een stabiele toekomst. Bovendien kunnen de vijandelijkheden door de voorgenomen berechting van een dictator opnieuw opblazen zoals nu in Sudan het geval is.

„Er zijn ook situaties waarin het recht uit praktische redenen zijn beloop niet kan hebben. Vaak is er geen goed rechtssysteem voorhanden. Neem Rwanda. Daar zijn 700.000 daders vastgesteld. Er zijn geen rechters genoeg om alle schuldigen te berechten. Daar zul je tot andere, pragmatische oplossingen moeten komen. Restorative Justice is daarvoor een goed alternatief.”

Moeten we het uitgangspunt van vergelding dan maar laten varen?

„Misschien soms wel, ja. Laat ik vooropstellen dat vergelding, opgevat als opzettelijk leed toevoegen, in veel gevallen moreel acceptabel is. Daardoor kan ook maatschappelijke wraak gekanaliseerd worden.

„Wraak is ook een natuurlijk gevoel, dat bij de verwerking van een misdrijf essentieel is. Je moet in zekere zin de dader haten, om in een later stadium van de verwerking los te kunnen komen van dergelijke wraakgevoelens.

„Het gebeurt wel dat een slachtoffer vele jaren na het misdrijf om een gesprek vraagt, niet om de dader te vergeven, maar vooral om enkele vragen beantwoord te krijgen: 'Waarom ik, wat was het motief?' Sommige slachtoffers hebben de dader nodig om zichzelf te confronteren: een opening voor jezelf vinden, om vervolgens zelfrespect te hervinden en een positieve draai te geven aan je leven.

„Bij zware misdrijven zoals zedendelicten ligt het herstelrecht minder voor de hand. Vaak is de morele verontwaardiging zo groot dat goedmaken niet aan de orde kan zijn. Maar er zijn altijd gevallen waarin goedmaken een zinvollere optie is, zoals bij een man en een vrouw die na een gewelddadig conflict toch met elkaar verder willen.”

Verzoenen in plaats van wraak nemen.

„In het Westen geloven we snel dat het niet kan. In de hoop de daders voor het gerecht te slepen, dichten wij het Internationaal Strafhof in Den Haag ook zoveel belang toe. Maar daarbij vergeten we dat bijvoorbeeld Afrikaanse landen andere behoeften hebben, en de bevolking sterk afgaat op wat geestelijke leiders zeggen. Dat is ook duidelijk gebleken bij de boodschap van bisschop Tutu, wiens oproep heeft geleid tot hoop op een betere toekomst voor alle bevolkingsgroepen.

„Wij denken misschien dat het idee van verzoening naïef is. Je zou net zo goed kunnen zeggen dat ons gehamer op vergelding een vorm van rechtsfundamentalisme is. De schuldigen moeten lijden. Je blijft binnen dat denken gefixeerd op het verleden. De herstelrechtelijke beweging richt zich veel sterker op de toekomst. Genoegdoening bieden, je mentaal herpositioneren, begrip ontwikkelen, soms ook vergeving en verzoening – het zijn investeringen die een nieuw begin mogelijk maken. Daarom zou er

ook in Nederland veel meer werk moeten worden gemaakt met deze vorm van afdoening van misdrijven.”

Bas van Stokkom is socioloog en filosoof aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij is een van de sprekers op ['De zoen van Nijmegen'](#), een filosofisch festival over verzoening. 11 april 20:00 tot 00:00. LUX, Mariënburg 38-39 Nijmegen. Info Soeterbeeck Programma; info@soeterbeeck.ru.nl, (024) 361 55 55.